

13

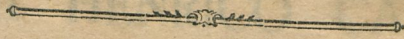
1784

15

2

P 137

DISSERTATIO
 DE
GENVINA POLITIAE
 NOTIONE
 EIVSQUE AMBITV

QVAM
 PRAESIDE
IOANNE CHRISTIANO FOERSTER

PHILOSOPHIAE PROFESSORE PVBLICO ORDINARIO,
 COLLEGII, QVOD HALAE PRO CAMERA REGIA DVCATVS MAGDEBVR-
 GICI RES SALINARIAS ET METALLIFODINAS CVRAT, ASSESSORE
 ORDINARIO, ALVMNORVM REGIORVM ET HALBER-
 STADIENS. PROVINCIAL. EPHORO

D. APRILIS A. MDCCLXXXIV.

H. L. Q. C.

PVBLICAE EXHIBET DISQVISITIONI

AVCTOR ET RESPONDENS

FRIDERICVS AVGVSTVS HANOW
 MESOM. IVR. CVLT.

HALAE

LITTERIS FRID. AVGVST. GRVNERT

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF
CAMBRIDGE

FRASER
JOHANN CHRISTIAN FORSTER

PHILOSOPHY
AND
HISTORY

BY
JOHANN CHRISTIAN FORSTER
OF
HAMBURG

LEIPZIG
AT THE
PRINTING OFFICE OF
J. NEUBAUER

M D C C C L X V I I I

ILLVSTRISSIMO
ATQVE
EXCELLENTISSIMO DOMINO
DOMINO
IOANNI HENRICO CASIMIRO
DE CARMER
MAGNO IN TERRIS BORVSSICIS CANCELLARIO

PRIMITIAS LABORVM

D. D. D.

FRIDERICVS AVGVSTVS HANOV.

ILLVSTRISSIMO

ATQVE

EXCELLENTISSIMO DOMINO

DOMINO

IOANNI HENRICO CASIMIRO

DE CARMER

MAGNO IN TERRIS BOHEMICIS CANCELLARIO

PRIMITIAS LABORVM

1707

FREDERICVS AVGVSTVS REX

PRAEFATIO.

 Cum breui studiorum meorum cursu ad finem per-
ducto iis, quorum interest, me non frustra hic deli-
uisse, rationes reddere debeam; mihi sollicitanti, qua
de re potissimum agerem, Illustris Praeses argumentum huius
speciminis suppeditavit. An satis sim instructus iis, quae ad
hanc rem pertineant, vel aliquo modo lectorum expectationi
satisfecerim, ego quidem dubito, de eo vero nullus dubito,
aequos rerum arbitros et aequae de meo labore iudicatu-
ros esse. Periculum igitur faciam, quid valeant humeri et quae-
nam sint vires meae; neminem vero a me, qui in hoc scien-
tiae genere ut et in aliis non ita sum versatus, ut viris doctis
exacte satisfacere possim, expectare succinctam et viro in
scientiis atque rebus agendis satis versato dignam tractationem
confido. Caeterum me meamque opellam aequo lectori de
meliori commendo.

D E

GENVINA POLITIAE NOTIONE EIVSQUE AMBITV.

§. I.

Licet politicae, quae respublicas, in quibus viget, ex fine suo reddere debet felices, quaeque, ut paucis omnia comprehendam, quasi anima ¹⁾ reipublicae est, utilitates et emolumenta in aprico sint; negari tamen nequit, eam antiquiori aevo valde esse neglectam et eam quoque non potuisse locum habere, uti hodie; dum veteres plura nesciebant, quae hodie nobis vel necessaria vel tamen iucunda putantur. Vti in omnibus scientiis ita et hic praxis, — ad eam satis felicem, amplam et ex fundamentis applicatam non sumitur respectus, — prior est theoria; in omni igitur societate civili politia locum habere debuit, verum de explicandis atque concatenandis notionibus recentiores demum cogitauerunt. Nam nouiore aevo, cum eius et necessitas et utilitas magis magisque innotuit, extiterunt, qui de formando conceptu, de definiendis finibus solliciti fuerint: at qualis differentia! — Vnusquisque fere sibi aliam notionem aliosque fingit fines, addit vel detrahit pro lubitu ita, ut interdum, si comparationes duarum vel plurium notionum de politia instituuntur, diuersarum scientiarum notiones legere putaremus. Idque eo minus mirum videretur, quo frequentior ita de aliis quoque disciplinis earumque vel minori vel ampliori ambitu variant opiniones eorum,

¹⁾ Isocrates iam politiam animam appellauit, dum ita laudibus eam effert: *ἡ πολιτικὴ πόλις ἔστιν ἄλλο, ἢ πολιτεία, τοσαύτην ἔχουσα δύναμιν, ὡς ἡ πρὸς ἑνὶ σώματι φρονεῖς* etc, vid. eius orat. Areopagiticam.

eorum, qui illas coluerunt, et quo arctior est nexus inter ea, quae modo ad politiam, modo ad longe alias disciplinas referri solent. Fuerunt imprimis nostro seculo, qui fines scientiarum, praesertim quoque earum, quae rempublicam concernunt, constituerent, quique politicae limites designare, ad eamque iusto plura vel pauciora referre conarentur. Inde eius limites vel protensiores vel magis circumscripti sumuntur, quae diuersitas, si quoque in applicatione absque detrimento foret, tamen in theoria et in systemate condendo non leues secum ducit difficultates: nos vero in eo inuenire arbitramur scrupulos, qui vexant potissimum iuuenum ingenia, dum eos oportet lucidum ordinem quaerere et diuersorum verum perspicere discrimen, ut cuius suum quasi proprium et consentaneum attribuant locum. Rationes autem huius diuersitatis sunt tum vagus loquendi usus²⁾, qui valet de hoc termino, tum quia saepius cum iure, cum politica, cum re camerali et aliis confunditur. Ut vero haec omnia magis eluceant; et veterum et recentiorum notiones atque sententias praemittamus.

§. II.

Quod Graecos attinet, quibus nomen³⁾ debemus; apud eos usum loquendi nequaquam inuenimus certum, neminem enim

2) v. c. dicimus: *hoc vel illud pertinet ad politiam* et tunc sub verbo politicae collegium politiam curans intelligimus; sic quoque: *valet bona vel sinistra in hoc loco politia*, i. e. ordines et leges vel fini satis sunt, conuenientes vel minus etc.

3) πολιτεια a verbo πολις Graecis vrbs; inde πολιτεια idem quod πολιτεια, et πολιτειςδαι reipublicae; interdum quoque tantum priuatis operam dare negotiis. Romani aemuli Graecorum hoc verbum fere immutatum receperunt, et nos in vernacula Polizei loquentes eos secuti sumus.

enim de republica veterum diligenter peruoluentem scripta fugere potest, quatenam diuersitas sit cogitationum et notionum, quas isto vocabulo significauerint, dum modo rempublicam ipsam, modo formam imperii, modo rem communem, modo internam reipublicae constitutionem intelligunt 4). Magnam iam quidem sapientiam in regendis ciuitatibus veteres exhibuisse procul dubio est, atque qui notiones definitosque fines politicae ex eorum scriptis eruere studet, inueniet, non id, quod quaerit, inde reperiri, nesciet, quo se vertere debeat, dum comparatio locorum, quae politiam respiciunt ostendit, plura quidem eximia de ipsa dici, eius vero notionem satis distinctam satisque completam nullibi esse. PLATO postquam antea de quatuor virtutum prudentiae, fortitudinis, temperantiae et iustitiae harmonia in ciuitate egerat, de politia varia edisserit, quae praeclara sunt, et quae, ut infra patecet, secundum nostram opinionem genuinae eius notioni valde respondent. Inter alia ait: *est aliqua scientia in ciuitate apud ciues illos, qua non de re aliqua priuata in ciuitate deliberatur, de vniuersa potius ciuitate, qua ratione et ipsa erga se ipsam et alias ciuitates optime se gerat* 5). Alibi eam ciuitatem, eam rempublicam, eas leges primas asserit esse, ubi quam maxime per vniuersam ciuitatem priscum illud locum habeat: *amicorum esse omnia*

4) Possem, ut vagum istum loquendi usum illustrarem, scripta Platonis Aristotelis et Xenophontis de republica, ut et aliis argumentis v. c. de legibus, moribus etc. in quibus hoc verbum sexcenties obuenerit, allegare, verum limites dissertationis non permittunt vastitatem, et minus proficua simul haec significatum videtur designatio.

5) Plato de republ. l. IV.

omnia communia 6). Nolumus Platonis rempublicam hic depingere, quae, etsi eius idea de nulla ciuitate humana valere potest, tamen virtute, — sit haec ficta et chimaerica tantum, quam suae reipublicae fundamentum sumit Plato — suffulta esse videtur, in quo ponendo politiae fundamento a vero non multum abesse secundum nostram sententiam videtur philosophus. Oleum autem et operam perderem, si omnia Platonis loca, quae politiae respondere videntur, allegarem. Ex multis inter se comparatis locis et dictionibus eius de ipso iudicamus, eum, quamuis multa et praeclara de politiae institutis exhibeat, nec praecise locutum fuisse, nec politiae limites ambitumque accurate designauisse. Secus paulo res se habet, si Aristotelem praeceptoris vestigia gloriose prementem consulimus, qui iamiam scientias distinguit, et *administrandae ciuitatis rationem* politiam vocat; hunc sensum paene semper huic vocabulo subiungit, et afferre possemus multa loca 7), quae eandem Aristoteles sententiam prodant, quod etiam Heumannus 8) et alii annotarunt. Ex his vero id patescere existimamus, Aristotelem *politicam* et *politiam*, quas hodie distinguimus, non distinxisse; illa vtiq; est omnis administrandae ciuitatis ratio, haec illius vel pars tantum vel administratio aliorum, quae ad politicam pertinent, vel vsus et applicatio mediorum ad alios istos fines, quos politica quasi monstrauit, et qui obtineri nequeunt sine veris eo tendentibus mediis eorumque prudenti applicatione. Haec dicta quoque de aliis
grae-

6) de legibus l. V.

7) Aristotelis polit. l. III, c. 1. et 4. l. IV, c. 3.

8) I. Heumannii initia iuris politiae Germanorum, Norimbergae 1757. 8.

graecis, Xenophonte potissimum valent, omiſſa igitur vberiori diſcuſſione conceptus, quem hi veteres ſibi formarunt, pauca ad-
damus de re ipſa, de politia, vti apud ipſos exercebatur. Praxin
priorem eſſe erudite compoſita theoria (v. ſ. praec.) Graeci quo-
que probant, apud eos enim ſine clara notione, certis que finibus
designatis politia florebat, quod eorum σοφρονιστοι, emendatores ſc-
curatores morum; μετρονομοι, menſurarum legum curatores; γυναιχονομοι, decentiae et modestiae mulierum curatores et alii
plane ostendunt 9). Hoc etiam de Romanis valet, quorum
aediles nec non cenſores et alii publici officiales rebus politicis
praecerant, vt hoc iamiam leges XII. tab. conſtituerunt 10).
Caeterum Romani Graecos ſunt imitati, et nec Cicero nec alius
ſcriptor romanus ſingularem de politia conceptum nobis reli-
quit, niſi illa verba Menedemi cuiusdam Athenienſis; quem
Cicero 11) ita loquentem introducit: *eſſe* (ſc. Athenis) *quandam
prudentiam, quae verſaretur in perſpiciendis rationibus conſti-
tuendarum et regendarum rerum publicarum* pro politiae defini-
tione velis habere. *Morum cenſores* apud Romanos magnam
politiae partem et *aediles* alteram curare debebant. Illi etenim
eo tempore, dum virtutis potiffimum ratio habebatur in re
publi-

9) Ariſtot. polit. I, IV, c. 8. I, VI, c. 8. Demoſth. contra Formion.

10) de *cenſoribus*: cenſores populi acuitates, ſoboles, familias, pecu-
nias cenſento; vrbis templa, vias, aquas, aerarium, veſtigialia tuen-
tor; populique partes in tribus distribuunt, exin pecunias, ordines
partiunt — caelibes eſſe prohibent; mores populi regunt; bini
ſunt. Couf. Cicer. de legibus I, III, c. 3.

De *aedilibus*: ſuntque aediles curatores vrbis, annonae etc.

11) de oratore I, I, c. 19.

publica magna diligentia eligebantur, exemplum habemus in Valeriano, qui censor multis acclamationibus nominabatur, de eo sic iudicabatur: *ille de omnibus iudicet, qui omnibus melior est: ille de senatu iudicet, qui nullam habet crimen: ille de vita nostra sententiam ferat, cui nihil potest obici.* Valerianus a prima pueritia fuit censor, prudens senator, modestus senator, grauis senator, amicus bonorum, inimicus tyrannorum, hostis criminum, hostis vitiorum. Hunc censorem omnes accipimus, hunc imitari omnes volumus: *primus genere, nobilis sanguine, emendatus vita, doctrina clarus, moribus singularis, exemplum antiquitatis.* Ex his omnibus cognosci potest, quanam ambitus officiorum censoris, quaeque dignitas illius muneris? — Ex Ciceronis mente hi censes ii esse debebant, qui aequod Graecos *νομοφυλάκες* erant, non solum litteras, nam id quidem etiam apud maiores nostros erat, sed etiam facta hominum obseruabant, ad legesque reuocabant; ut breuibus dicamus, hi morum censes morales ciuium perfectiones sibi curae cordique habebant, quae virtutes primarium politicae argumentum utique esse debent. Ex alia parte aediles quasi naturales et physicas tam ciuium quam societatis eorum perfectiones curabant, et prouti hae diuersae esse solent, erant quoque in ista republica pro munerum diuersitate diuersi aediles, vel eorum diuersa officia; curam gerebant et sacrarum et priuatarum aedium, straturae viarum; vetabant, ne ex tabernis vel officinis quicquam proiiceretur, quod viam coarctaret, ne rixae aut iurgia in via publica fierent, ne sordes in publicum effunderentur, et cura annonae ipsis demandata erat, luxui obuiam ire, sumptibus funeralibus modum statuere, publica scorta nosse, ea in tabulis habere eaque pecunia mulctare, quae quasi non in ordinem recepta erant, debebant, et innumera alia

alia curabant, in quibus explicandis versata est *Pitisci* diligentia, ad quem Lectorem mittimus ¹²⁾).

§. III.

Recentiores, qui politiae operam dederunt adeo diuersi sunt in figendo tam conceptu quam ambitu, vt illorum fere innumeras diuersasque notiones omnes enumerare, enumeratos diiudicare, spuriasque reicere opus foret, quod longe excederet libellum eiusmodi academicum. Praecipuas eorum tantummodo recensebimus definitiones. Iure quasi primum locum habeat venerandus senex Moserus ¹³⁾, qui vero iusto plura ad politiam referre videtur, vt profecto plures scientiae eo non pertinentes ad istam referri deberent, etenim principio *iura et obligationes indeque ortae institutiones ad externam subiectionum vitam ordinandam, ad ordinem conseruandum atque ad temporariam eorum felicitatem promouendam* nominat politiam. Non adeo ab his discrepant Iustii ¹⁴⁾ meditationes, qui per illam

12) conf. Sam. *Pitisci* lexicon antiq. romanorum art. *censores morum et aediles*.

13) I. I. v. Moser von der Landeshoheit in Polizeifachen. Frankf. und Leipzig 1773. Politiam esse contendit: „Diejenigen landesherrlichen Rechte und Pflichten, und daraus fließende Anstalten, welche die Absicht haben, der Unterthanen äußerlich Betrogen im gemeinen Leben in Ordnung zu bringen und zu erhalten, wie auch ihre zeitliche Glückseligkeit zu befördern „

14) I. H. G. v. Iusti, Grundveste zu der Macht und Glückseligkeit der Staaten etc. Leipzig 1760 4. vid. init. §. 3. „Die Polizei, inquit, ist eine Wissenschaft die innerlichen Verfassungen des Staats solchergestalt einzurichten, das die Wohlfahrt der einzeln Familien mit dem allgemeinen Besten beständig in einer genauen Verbindung und Zusammenhange sich befindet. „

illam internas illas constitutiones intelligit, quibus salus civium cum bono publico vere et feliciter coniungitur. Sonnenfelsius¹⁵⁾ Vir omni laude dignus, et Butschek¹⁶⁾ ex Iustii scriptis plures notiones adponunt et multa proponunt, quae Iustio opponi possent. Perill. PÜTTERVS¹⁷⁾ de illa ita praecipit: *est supremae potestatis pars, qua exercetur cura auertendi mala futura in statu reipublicae interno in commune metuenda*; at hic conceptus, mea sententia, non omnia politicae propria sub se continet. Hobenthalius¹⁸⁾ iterum aliter sentit et vt ipse vtamur verbis, politiam dicit *congeriem mediorum (s. legum et institutorum), quae vniuersae reipublicae splendori atque externae singulorum civium felicitati inseruiunt*. Finem politicae augmentum et conseruationem diuitiarum *Succoivus* constituit, verum nonne id quoque valet de aliis scientiis, quae tamen a politica segregantur? — Meliorem sibi viam elegit Cl. Roessig¹⁹⁾, qui commo-

B 3

ditates

15) Ioh. v. Sonnenfels Grundsätze der Polizei - Handlung - und Finanzwissenschaft. Wien 1770. 8. vid. §. 22.

16) Ioh. Ign. Butschek Abhandlung von der Polizei etc. Prag 1778. 8. vid. pag. 11. not. *.

17) Io. Steph. Pütteri institutiones iuris publici germanici. Goett. 1782. 8. vid. §. 331.

18) Pet. Car. Guil. L. B. ab Hobenthal liber de politia aduersus observationibus de causarum politicae et iustitiae differentiis Lips. 1776. 8. vid. §. II.

19) C. G. Roessig Versuche über die ökonomische Polizei nebst einer Abhandlung über den Landbau der Römer etc. Leipzig 1779. 8. qui p. 10. ita scribit: „Sollte also nicht die Polizey das Ordnungswesen „eines Staats seyn, in Rücksicht auf Bequemlichkeit und öffentliche „Sicherheit, in sofern sie durch gemeinnützige Anstalten erhalten und „beför-

ditates et publicam securitatem, multitudinem civium, eorum-
que moralitatem finem sumit; verum ita potius nominantur
praecipua politicae capita, non ipsa politica explicatur. Hoc
ipsum eodem iure dicendum quoque de *Mario* ²⁰⁾, qui pro-
priè quidem non definit, sed, ad quas omnia refert politicae
capita, undecim eius partes designat, quod si vitium iudica-
tur et *Bretio* ²¹⁾ imputari debet, dum non explicat, sed nume-
rar, non definit, sed varios quasi limites et terminos illius
designat.

§. IV.

Dum ita eruditorum ingenia vexavit verus et genuinus
politiae conceptus, non adeo facilis esse videtur. Et adhuc
vnum est, quod adducere debemus, quod quidem nil facit
ad veriore notionem, multum tamen facere potest ad magis
distinctam et praecisam istam efficiendam. In ipsa autem po-
litia vel docenda vel administranda prodest distinguere, *res et*
causas politicae (Polizeifachen), quae verum sunt illius argu-
mentum: *potestatem politicae* (Polizeigewalt), quae istis com-
petit, qui in administranda et ordinanda ea versantur: *ius po-*
litiae

„befördert wird; in Absicht auf die Volkreichheit, Sittlichkeit der
„Bürger, und den Nahrungsstand, um dadurch die innere Stärke
„des Staats zu gründen und zu befördern? „

20) *Traité de la police* etc. A Paris 1705. fol.

21) de la souveraineté du Roy livre 4. chap. 15. „J'appelle, inquit, Po-
„lice, les loix et les Ordonnances que l'on a de tout temps publiées
„dans les Estats bien ordonnez; pour regler l'oeconomie des vivres,
„retrancher les abus, et les monopoles du Commerce, et des Arts,
„empêcher la corruption des moeurs, retrancher le luxe, et bannir
„des Villes, les jeux illicites: ce qui a merité ce non particulier de
„Police „

litiae (Polizeirecht) s. ius circa causas politicae et denique *scientiam politicae* (Polizeiwissenschaft), quae postrema, prouti vel latior vel strictior intelligitur vel ius politicae pro parte habet, vel hoc, vt longe alia scientia ab illa distinguitur et separatim tractari potest ²²). Ex vberiori explicatione politicae haec omnia magis innotescunt, nos vero tantum ea, quae vel cum ea confunduntur, vel eius obiecta vera sunt, nominare volumus, antequam ad ipsam notionem nos accingamus, quam, vt antea diximus non ita facilem arbitramur, vt statim occurrat illi, qui de ea formanda cogitet, subscribimus potius iudicio, quod iam tulit *Leyserus* vir certo magnus, qui ingenue fateatur, *ipsum de solida causarum politicarum definitione, quam a priori vocant, inuenienda desperare* ²³). Quodsi igitur et nostrum periculum non adeo felix futurum esset, et nos facile veniam impetraturos esse, haud desperamus.

§. V.

Quod nulla societas absque interna constitutione bonaque ordinatione diu consistere possit, nulla indiget explicatione. Vt nempe societatis finis obtineatur, leges, siue sint scriptae siue non, vt et instituta et ordinationes opus sunt, cum absque his nulla societas satis firma et felix reddatur ²⁴). Sunt enim homi-

²²) Has differentias Perill. *Nesselblade* Praeceptor, quem aeternum venerabor, dum primas lineas iuris politicae mediataram in Germania urbium duxit, in diurnis *halensibus* de a. 1761. p. 574. urget. Sic quoque *Heumannus* l. c. diuersa sibi distinguere proposuit, dum ita §. 6. scripsit: *nos iam non tam in scientia politicae (Polizeiwissenschaft), quam in iuris politicae prudentia (Polizeirecht), praecipue Germanorum, explananda versimur* etc.

²³) *Aug. de Leyser* Med. ad ff. spec. 687. Med. 35.

homines non ii, qui tamen esse deberent, si per istos, illorumque viuendi rationem vera societatis felicitas promoueri debeat; inde leges earumque necessitas, vt id, quod sponte et virtute non obtinetur, per leges et earum custodiam obtineatur, suppleant igitur leges virtutis defectum. Exemplo nobis sit quacuis familia s. potius societas familiaris, quae si bene fundata, si eius prosperitas et felicitas respicitur, leges sub nomine *legum domesticarum* (der Hausgesetze) requirit, atque, vt paucis dicam certa politia destituta esse nequit. Has autem leges domesticas condere, hanc quasi politiam constituere et pro habitu definire est penes caput familiae, penes patrem familias, qui illud e concessione superioris, qui approbata societate familiari, quas singulas ipse inspicere nequit, eo ipso hanc curam patrifamilias committere credatur, exercet; et inde vulgatum illud: *ein jeder ist König in seinem Hause* originem traxit. Placent mihi eam ob causam, quas habet de politia auctor *oeconomiae forensis*, Vir omni laude dignus, cogitationes, qui de difficultatibus in conceptu politiae formando pauca agens de ea iudicat, quasi in-quavis domo valere politiam, complexum legum domesticarum, quas ad ciuitates applicatas constituere politiam stricte sic vocatam *).

Iac. Frid. Ludovici diss. de iure et iurisprudentia domestica. Hal. 1703.

§. 6.

24) Conf. Cicero. de legibus I. III. c. I. Nihil, inquit, tam aptum est ad ius, conditionemque naturae — quam imperium, sine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuersum genus stare nec rerum natura omnis nec ipse mundus potest.

25) Conf. oecon. forensis oder kurzer Inbegriff derjenigen landwirthschaftlichen Wahrheiten, welche allen so wohl hohen als niedrigen Gerichtspersonen zu wissen nöthig. Band I, Seite 65. 66.

§. 6.

Quo autem utilitas cuiuslibet societatis actu locum habeat, duo requiruntur, alterum *sapientia* harum legum s. internae constitutionis societatis, alterum illarum *observantia*. Sapientes autem eas leges esse puto, si societati, et eius membris, praecipue fini praefixo respondent; inde, dum variant civitatum formae, et dum civium mores, vitae genus, labores, industria etc. differunt, his omnibus consentaneae esse debent, et ob hanc ipsam causam non quasi in aeternum duraturae leges esse queunt, dum pro diversitate temporum ea omnia diversa esse solent, iisque tamen omnibus hae leges sint consentaneae, si sapientes et fini convenientes. Quando autem societates sapientissimis legibus superstructae, quando optimis politicis institutis adiutae sunt, non obtinebitur finis. Non sunt enim consilia, sed leges sunt, et hae forent tantum illa, si penes illos, quibus sunt scriptae, foret, negligere eas vel observare. Secundi requisiti vero ratio facilior haberi potest in minoribus quam maioribus societatibus, cum ipse legislator, ut ita dicam, in prioribus totum sine labore possit perspicere. Quoad maiores res iam grauioribus difficultatibus est subiecta, cum is, cui suprema politicae potestas competit, vices suas infinite pluribus aliis committere teneatur. *Nemini, ita Plato ait*²⁶⁾, *dubium est, quin cum magna res legislatio sit, si quis civitati per leges bene paratae non idoneos constituat magistratus, quamvis leges bonae sint, tamen non modo id nihil proderit; verum etiam damna civitatibus pariet.* Melius enim est leges plane non sancire, quam latas leges harumque observantiam negligere et hunc neglectum nihil habere. Quo magis autem res potissimum complicata necessaria est, eo difficilior est obtentu.

C

§. 7.

26) Plato de leg. l. VI.

Quodsi nunc de politia in genere, sine qua nulla societas civilis consistere potest et communis eius salus eo maior, quo melior est politia, verba facere volumus; eius partes ita sunt disponendae, ut cunctis profint, communique totius felicitati conducant²⁷⁾; nos igitur oportet eius notionem distinctius efformare illiusque veros fines rite designare. Quo maior societas s. respublica est, eo maior politiae existit necessitas, in ea enim omnes directione indigent, et inter hos plures sunt, qui per remedia coactiva ad suum redigi debeant officium. Quam ob causam civibus leges tam externae quam internae et consilia sanciri, atque eae, si natura cognosci queunt, ipsis evolui quodammodo debent, quo actiones subditorum ad veram eorum felicitatem dirigantur; atque cum salus publica suprema sit lex, hae leges quasi *in leges erga totum s. totam societatem per politiam mutantur*. Quando omnes suis fungerentur officiis, sint ea vel externa vel interna, salus totius profecto inde resultare deberet; ast dum plures nolunt perfectas suas obligationes lubenter observare, per politiam illae obligationes confirmantur et quasi adeo in obligationes erga omnem societatem mutantur, dumque in naturali statu lubitui cuiusdam permittendum, vtrum internis et imperfectis suis obligationibus velit satisfacere, in civili statu autem eadem evadunt per politiam externae et perfectae, dum nunc per politiam sunt erga omnem societatem obligationes, vel tamen, quando civis quoque ad illas observandas non coguntur, tamen ita ordinantur, ut vel illarum custodia facilior vel toti civitati fiat magis proficua.

27) Aristot. pol. l. II, c. 3. Plato de republ. l. IV.

§. VIII.

Quae paucis a nobis dicta sunt, paulo vberius adhuc sunt explicanda. Secundum nostram opinionem politia leges, quibus homines ut socii atque ut ciues sunt subiecti, in leges mutat erga totum. Supplet itaque quasi deficientes subditorum virtutes, quae si semper locum haberent, plura, dum politia ea vult, sponte et lubenter fierent; quod itaque quasi deest virtuti ciuium, suppletur et suppleri debet per politiam. Omne igitur, quod virtutes ciuium deficientes supplet, quod communem felicitatem siue legibus siue aliis institutis immediate promouet, est principium secundum quod ea dererminari debent, quae politia sub se continet. Dicta illustremus. Dantur variae obligationes variaeque virtutes, ad quas in statu naturali viuens cogi nequit, et hominis natura non ita semper est comparata, vt ratio boni apud eum plurimum valeat. Si autem salus publica, si communis felicitas aliud suadeat; tunc efficit politia, vt ad illas etiam, qui in republica vitam degit, cogi queat. Ex his, vt opinor, patet, omnem politiam quasi vicariam esse virtutum, atque eos, qui non ex harum ratione id agere velint, quod communi prosit, e politicae momentis obligari, vel quoque eam faciliores reddere actiones ad publicam felicitatem tendentes eorum, qui ex virtutis rationibus eas suscipere volunt, etsi ita bene agentes non omnia efficere possent, quae optantur, et alii non aequae bene acturi quasi in societatem eorum se conuertere debent, vt finis praefixus vere obtineatur. Vtatur, vt clarior nunc nostra euadat sententia, paucis exemplis: pistori utique incumbit obligatio adeo externa, vt panem coquat coctumque vendat valetudini hominis et valori consentaneum, politia hanc suam obligationem mutat in obligationem erga totum: quiuis, etsi interne, est obligatus,

vt ante aedes suas munditiei prospiciat, saepius tamen ea non peraget lubenter, politia igitur hanc obligationem facit externam et erga omnem societatem: quiuis consulat egenis et pauperibus, vt ipsis verum adiumentum praestetur, politia agere, plura instituere, collegia eleemosynaria constituere et ita vere pauperibus inferuire allaborabit.

§. IX.

Demonstrauimus politiam promouere debere communem felicitatem, et sub hac securitatem publicam internam et omnia, quae ad vitae ciuium necessitatem, commoditatem atque iucunditatem pertinent, comprehendimus, dum illa absque his cogitari nequit; inde patet differentia inter ius et politiam. Illius enim finis etiam est, vt securitas publica interna promoueatur, at minime in communi, sed tantum certis in casibus, qui interdum securitatem et tranquillitatem interpellunt. Iurisprudentia iura singulorum tractat, et actiones istis oppositae secundum *leges* iudicantur et puniuntur, politia semper totius habet rationem, atque actiones illius ordinationibus oppositae castigantur secundum *auctoritatem* superiorum: in illis quasi nihil arbitrarii, cuncta leges ipsae imputant, puniunt, in his multum voluntarii locum quasi habet²⁸⁾. Differt quoque politia a *re camerali* ita, vt ea huic conatu suo inferuiat; quo etenim melior politia eo foecundiores sunt scaturigines rerum publicorum et ergo eo felicius res camerales agi poterunt. Hae quasi messis, illa seges, sed sine hac satis bona vel nulla vel pertenuis messis. Differt denique ab vniuersa *politica*, quae

28) Vti solet, succinate quidem, sed ingeniose de isto discrimine agit Montesquius sur l'esprit des loix liv. 26, chap. 24.

quae forte, si nos non erramus, ut totum concipi potest, quod plures in se continet partes, et vna atque praecipua earum est politia, quae internam felicitatem ea vero ratione pro fine habet, ut tractet obligationes erga omnem societatem civilem earumque promoueat exactam custodiam.

§. X.

Variae dantur politiae diuisiones, quas omnes enumerare et enucleare ultra scopum nostrum foret, praesertim cum non de politia huius vel illius reipublicae nobis sit sermo ²⁹⁾. Nostro fini responderet diuisio politiae in I. *sublimem* et *vicariam* ³⁰⁾. Illa nemini concessa penes superiorem reipublicae est et totum omnesque reipublicae ciues spectat: haec e superioris concessione exercetur et praeter communem finem, qui etiam sublimis est, scilicet, ut totius curet felicitatem, imprimis huius vel illius societatis membra concernit. Posterior pro diuersitate societatum et vniuersitatum in republica existentium varia esse potest, praecipua autem species est politia urbana, etsi haud negari possit, et politiam paganam maximi esse momenti, si respectus ad tot tamque graues oeconomias sumitur. Ex alio fundamento politia est II. vel *ecclesiastica* vel *secularis*, prout vel sacra concernit, vel non, et posterior rursus subdiuisiones admittit ³¹⁾.

§. XI.

Quaestio oritur: *quinam sint fines inter politiam sublimem ac vicariam?* — Mea sententia nobis definitiones §. praec. de

C. 3. in m. b. 300. poli-

²⁹⁾ e. g. datur in Germania politia *imperialis*, *circularis*, *territorialis* etc.

³⁰⁾ v Perill Nettelbladtii Ius nat. §. 1280.

³¹⁾ Vt politia *militaris*.

politia et sublimi et vicaria fines definiendi dant occasionem. Respicit *illa* 1) totum omnesque reipublicae ciues et 2) ab ipso superiori administrantur: omne igitur, quod ad totius et omnium reipublicae ciuium felicitatem ab ipso superiori in reipublica suscipitur, pertinet ad politiam sublimem. *Haec* respicit praesertim 1) hanc vel illam societatem eiusque membra et 2) non nisi e superioris concessione exerceri potest: omne igitur, quod ad huius vel illius societatis eiusque membrorum felicitatem promouendam referri potest, pertinet ad politiam vicariam. Quae de politia vicaria generatim sunt dicta, etiam de praecipua vicariae specie de politia urbana valent. Interea fieri potest, vt superior certa politiae vicariae competentia capita exercent, et eo magis, dum illam concessit, sic quoque, vt certa capita politiae sublimis politiae vicariae inferantur, quae autem speciatim probari debent. Sunt quasi haec capita certa priuilegia, quae non praesumuntur, sed ab eo debent probari, qui ea sua esse contendit. Sic v. g. ius montes pietatis exstruendi est politiae sublimis et quando ciuitati competit e speciali competit concessione, quae est euincenda.

§. XII.

De iis adhuc, qui causis politiae administrandis sunt adstricti, pauca dicamus. Nequaquam enim reipublicae indifferens esse potest, quomodo magnus politiae finis obtineatur, cum quivis politiae defectus, siue sit maior siue minor, reipublicae damnum saepe non minimi momenti afferat. Haec administranda plura poscit maxima, maiora et minora collegia et certo non paucos, quorum opera in hac graui provincia fungenda versari debet. Non quidem profundam et
subti-

subtilem eruditionem in illis requiri, per se patet, sed ne primis quidem principiis imbutus scientiarum illarum, quae pertinent ad regendos ciues nihil profecto valebit, et quando tamen agere velit vel debeat, aduersus finem utique aget. Putamus nos, quo paucis omnia dicamus, hic requiri 1) eruditionem et cognitionem, non subtilem rerum absconditarum, sed cognitionem veram et practicam de rebus agendis, quae tam ex historia, quam ex experientia mirifice promoueri ac augeri poterit. Ingenii 2) acrimonia et celeritas adeo plus in isto efficit, quam profunda eruditio. Res hic redit praecipue ad actiones, ad casus singulares, in quibus celeritas ingenii iusto plus proderit, quam rationis atque concatenandae rationalis cognitionis profunditas. Finis est certus et media saepius sunt eligenda et adhibenda sine praeuia vberiori meditatione et consideratione eorum, quae naturali quasi modo inde resultant. Vti prudens celeriter eligere et agere debet, ita quoque iste, qui politiam eiusque partes administrant. Actiuitas, vti dicam, tandem 3) et solertia, nequaquam in museo, sed foris et inter homines, fere primaria est illorum virtus, quorum officium in politia gerenda versatur. Per solas cogitationes nihil hic praestatur, agi debet, agi cum rebus, cum hominibus, ita vero agi, vt hi audiantur, adiuuentur et, dum eorum felicitas finis sit constitutus, blanda vel serua admonitione, et solidis rationibus expugnentur, non dure aut friuole pessudentur, quo agendi more non alliciuntur ciues, remouentur, non auctoritas apud ipsos promouetur, sed cum vero societatis detrimento diminiuitur.

PRAENOBILISSIMO ATQVE DOCTISSIMO
DISSERTATIONIS AVCTORI

S. P. D.

P R A E S E S.

Quae olim frequentissima in nostra academia erant, inde ab aliis annis eiusmodi Specimina sunt rarissima, quale Tu, HONORATISSIME RESPONDENS, iam exhibes. Sunt huius plures rationes et non minima est noxium hodie tam solemne praecidium, esse ea minoris plerumque momenti, esse potius academici praedantismi magis magisque tollendi luculenta specimina. Dolendum est profecto, ita iudicari, et dum ea, quae iuvenes fortissime olim impellebant ad seriam in inferioribus scholis et in academiis diligentiam vilipenduntur, loco verae eruditionis, fuerit ipsi quoque species aliqua innoxii praedantismi — forsitan enthusiasmi non illaudabilis admixta, hodie pauca discuntur, et obtinetur superficialia, facilis — male vocatur popularis — cognitio, quae certo olim non sufficit prouinciis saepe maximis rite administrandis.

Longe aliter Tu, HONORATISSIME RESPONDENS, res Tuas egisti. Per multa discrimina quidem Tu bucusque vitam Tuam duxisti, sed feruore maxime laudabili, etsi Te plura ab illis detinere poterant, Te scientiis dicauisti, atque ornatus laudo DIVI ELECTORIS FRIDERICI GVILIELMI stipendio indefessa diligentia per biennium — breue quidem — sed hodie suctum tempus, a Te tamen, quod in laudes Tuas dicere debeo, optima collocatum, ita literis operam dedisti, ut spem de Te concipere

pere possim optimam, dum, potissimum PERILLVST. NOSTRI
NETTELBLADTI, institutione in omnibus ad iurisprudentiam
pertinentibus lectionibus, et meis acroasibus philosophicis ac poli-
ticis vsus fuisti diligentissimus Auditor, et semper morum inno-
centiam ac vitae integritatem prae Te tulisti, ac propterea amo-
rem et plausum Praeceptorum es consecutus, qui nunc Tibi quae-
uis bona et fausta, vt Viro Docto et Bono ex animo appre-
cantur.

Laudabiliter egisti, cum Tuam esse putabas, promissis
Tuis stare et diui Electoris voluntati satisfacere, itaque ab onere
disputandi non abhorruisti, eiusque veniam non voluisti obtinere;
quod Tibi, vti ego quidem puto, non difficile fuisset, sed exacte
Tuis satisfactorius officiis ipse hunc libellum scripsisti, quem Ti-
bi reddo, et pauca modo a me sunt adiecta, vel tantum ordina-
ta. Gratulor nunc Tibi vitam academicam feliciter actam et
Tuam virtutem et eruditionem, cui strenue Te dedisti, optoque ex
animo, vt Tibi solerti et erudito luveni quaeuis bona et fausta eue-
niant, in quo ego semper magnum oblectamentum sentiam. Ita
vale, et mei memoriam non deponere. Dedi d. 19. Apr. 1784.

RESPON

D

ERI-

FRIDERICO AVGVSTO HANOW

I. V. C.

AMICO SVO DILECTISSIMO

G. O. VHDEN

I. V. C.

S.

Sit mihi semper candidissimo calculo notandus dies, qui Tibi felix faustusque elucet; inprimisque hic, quem iam omnes Tua amicitia gaudentes, concelebrabunt. Quos inter cum et me referre, contingat, non possum non, quin, quod animum fere perturbat, gaudium verbis Tibi exprimam. Quid enim gratius? quid dulcius? quam amicum videre se talem praestantem, qualem sibi optare possit respública ciuem, qui integritate aequae, ac studio et eruditione omnem operam nauabit, quo patriae promoveat salutem. Talem, Te Carissime, praestitutum, testatur, et plura taceam, dissertatio Tua, quam publice defendendam instituisi. Ad quod certamen eruditum me quoque quam libentissime accingam, praesertim quum, quae mihi est Tecum familiaritas, haec dulci voce me prouocauit. — Quibuscunque optimis votis persequetur Te semper animus meus, consuetudinis haud immemor Tuae dulcissimae. Utinam Tibi pateat amoenissima via, et profecto Tibi patebit, uti omnibus, qui virtute et prudentia ducibus eam ingrediuntur. Vale. Dabam d. VII. Cal. Maji clo 10 cclxxxiii.

RESPON-

RESPONENTI
AMICO SVO CARISSIMO

S. P. D.

C. F. WIESIGER BEROLINAS

OPPONENS.

Festum hunc diem etiam felicissimorum meorum unum esse, non fateri nequeo, Tecum enim, cuius amicitia, immo familiaritate haestenus usus sum, publice loqui, mihi cancellos hodie ad-eunti contingit. Gratulor Tibi ex animo de feliciter peracto cur-riculo academico: non laudo progressus Tuos in litteris aequae ac in moribus; neque laudo opusculum a Te exaratum et a Te pro-pugnandum, nec volo, nec possum Tibi enim laudes congerere: Plausus enim Venerandorum Praeceptorum certe maior est Tibi-que dignior meis laudibus. Rogo Deum O. M. ut Te seruet inco-lumem, utque excitet Tibi Fautores, quorum auxilio dignissi-mum Te reddidisti. Reliquum est, ut gratias Tibi agam quam maximas, quod prouinciam Opponentis mihi demandaueris, fun-gar ea, sed si non digne satis, fungar verissimi amici partibus. Vale. Dab. die XVII. Aprilis MDCCLXXXIV.

RESPONDENTI
AMICO SVO CARISSIMO

E. P. D.
C. F. WISSIGER RESPONDENS
OPPOSSITA

Faint, mirrored text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is illegible due to its orientation and fading.

FEEL
ILL
D. IO
ME
NATV
CIRC
DETI
D
DA
L

Halle, Diss.) 1787/85

ULB Halle

3

002 169 606

sb

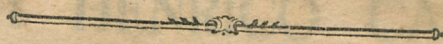

13

1784 15 2

P 137

DISSERTATIO
DE
GENVINA POLITIAE
NOTIONE
EIVSQUE AMBITV

QVAM
PRAESIDE
IOANNE CHRISTIANO FOERSTER

PHILOSOPHIAE PROFESSORE PVBLICO ORDINARIO,
COLLEGII, QVOD HALAE PRO CAMERA REGIA DVCATVS MAGDEBYR-
GICI RES SALINARIAS ET METALLIFODINAS CVRAT, ASSESSORE
ORDINARIO, ALVMNORVM REGIORVM ET HALBER-
STADIENS. PROVINCIAL. EPHORO

D. APRILIS A. MDCCLXXXIV.

H. L. Q. C.

PUBLICAE EXHIBET DISQVISITIONI

AVCTOR ET RESPONDENS

FRIDERICVS AVGVSTVS HANOW

MESOM. IVR. CVLT.

HALAE

LITTERIS FRID. AVGVST. GRVNERT

